

Finanskrisens konsekvenser for revisors forberedelser til og gjennomføring av årsoppgjøret

Desember 2008

Innhold:

Finanskrisens konsekvenser for revisors forberedelser til og gjennomføring av årsoppgjøret.....	3
Sentrale momenter knyttet til vurdering av eiendeler etter GRS	4
Varelager	4
Eiendommer/varige driftsmidler	4
Anleggskontrakter	4
Kundefordringer	5
Inntektsføring	5
Tilleggsopplysninger og utfyllende noter	5
Utfordringer knyttet til revisjon av verdier og estimater i balansen	6
Krav og veiledning i revisjonsstandardene spesielt knyttet mot vurdering av virkelig verdier	7
Forståelse av foretaket og dets omgivelser	7
Utforming og utførelse av revisjonshandlinger for å håndtere anslått risiko	8
Bruk av en eksperts arbeid	9
Uttalelser fra ledelsen.....	10
Kommunikasjon med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll.	10
Tilleggsopplysninger om virkelig verdi	10
Misligheter	10
Fortsatt drift.....	11

Finanskrisens konsekvenser for revisors forberedelser til og gjennomføring av årsoppgjøret

Norsk økonomi er på full fart inn i en nedgangskonjunktur. Det er derfor viktig at revisor i forkant av årsoppgjøret gjør en risiko- og konsekvensvurdering på sine revisjonsklienter. De forestående utfordringene er ikke lenger begrenset til finansielle eiendeler, men gjelder de fleste balanseposter i våre klienters regnskaper. I Medlemsnytt 2/2008 viste vi til at hovedutfordringene for klientene og problemstillingene vi som revisorer vil møte under revisjonen, vil være:

- Likviditetsproblemer/fortsatt drift
- Finansieringsproblemer
 - nye prosjekter
 - lånebetingelser (covenants)
- Mangel på god og oppdatert styringsinformasjon
- Overoptimistisk ledelse
- Verdsettelsesproblematikk i årsregnskapet

I forberedelsen til årsoppgjøret er det i denne situasjonen viktig at revisor forstår virksomheten og bransjen foretaket opererer i. Som grunnlag for dette arbeidet bør revisor:

- Oppdatere sin bransjeinformasjon inkludert en vurdering av bransjens syn på fremtiden.
- Innhente oppdatert styringsinformasjon fra revisjonsklienten.

Basert på oppdatert informasjon bør revisor foreta en risiko- og konsekvensvurdering hvor det blant annet tas stilling til:

- Er det fortsatt drift problematikk?
- Er det balanseposter som krever særskilt oppfølging?
- Er det på nåværende tidspunkt nødvendig/hensiktsmessig å sende nummerert brev?
- Er det behov for å innhente ekstern kompetanse, for eksempel til verdivurdering av aksjer eller eiendommer?
- Er det låneavtaler som bør gjennomgås? Innholdet av og konsekvensene av eventuelle Lånebetingelser (covenants) bør vurderes.
- Er det finansiering som må fornyes – eks obligasjonslån?
- Er det konsesjonsvilkår som bør vurderes?

Revisor bør diskutere disse problemstillingene med klienten. I tillegg bør revisor minne revisjonsklientens ledelse om:

- Krav til dokumentasjon knyttet til estimerte verdier av balanseposter, jf. bokføringsloven § 11 og bokføringsforskriften kapittel 6, der det blant annet fremgår at dokumentasjon av poster som er verdsatt etter vurdering minst skal omfatte opplysninger om beregningsmetode og de forutsetninger som beregningen bygger på. Dette medfører altså at der det ikke finnes noterte/objektive markedsverdier, må selskapet selv utarbeide skriftlig dokumentasjon med blant annet begrunnelse av valgte forutsetninger.

- Om det er behov for å innhente eksterne takster, verdivurderinger el., bør man allerede nå iverksette prosessen ettersom det kan bli mangel på kapasitet på slike tjenester i årsoppgjøret.
- Ved fortsatt driftproblematikk - styrets handleplikt og tiltaksplikt etter asl § 3-4 og § 3-5.
- Viktigheten av løpende oppdatert styringsinformasjon, jf. også aksjelovgivningens krav om rapportering minst hver fjerde måned.

Sentrale momenter knyttet til vurdering av eiendeler etter GRS

Varelager

Varelager skal vurderes til laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi. Virkelig verdi er salgsværdien etter fradrag for de kostnader som gjenstår for å få solgt varen (eks salgskostnader, deler av administrasjonskostnader, lagringskostnader og eventuelle kostnader til nødvendige produktendringer for å få solgt varene). Det er salgpris på antatt salgstidspunkt, ikke balansedato, som skal benyttes ved beregning av varens virkelige verdi.

Eiendommer/varige driftsmidler

Varige driftsmidler skal vurderes til anskaffelseskost, og driftsmidler som har begrenset økonomisk levetid, skal avskrives etter en fornuftig avskrivningsplan.

Etter NRS (F) Nedskrivning av anleggsmidler skal nedskrivningsbehovet vurderes ved ethvert verdifall som oppdages. Verdifall knyttes til utslag på indikatorer som er beskrevet i standarden. Indikatorene baseres på ekstern informasjon som fall i markedsverdi, negativ endring i rammebetingelsene, økt markedsrente, eller intern informasjon som observert ukurans eller fysisk skade, endringer i perioden som har negative konsekvenser for bruk eller forventet bruk av anleggsmidlet eller intern rapportering som tilsier at avkastningen fra anleggsmidlet blir dårligere enn forventet. Dagens økonomiske situasjon gjør at kriteriene for nedskrivningsvurdering vil være oppfylt for mange. Spesielt for immaterielle eiendeler, inkludert goodwill ved oppkjøp, vil det være nødvendig å foreta en nedskrivningsvurdering i dagens økonomiske situasjon.

Er det indikasjoner på verdifall, skal man beregne gjenvinnbart beløp, som er det høyeste av netto salgsværdi og bruksverdi. Netto salgsværdi er det beløp som vurderingsenheten kan selges for i en frivillig transaksjon mellom uavhengige parter, fratrukket evt. kostnader ved salget. Bruksverdi beregnes ut fra estimerte fremtidige kontantstrømmer. Mer utfyllende veiledning om verdivurderinger finnes blant annet i Revisjon og Regnskap nr. 4 – 6 2008. Er balanseført verdi høyere enn gjenvinnbart beløp skal nedskrivning gjennomføres.

Anleggskontrakter

Langsiktige tilvirkningskontrakter vil normalt strekke seg over flere regnskapsperioder og ”løpende avregningsmetode” anvendes ved inntektsføring. Resultatet vil være beheftet med usikkerhet fordi omfanget ofte er betydelig og tilvirkningstiden lang. En underliggende forutsetning for ”løpende avregningsmetode” er kontrakt og pålitelige estimater for inntekter, kostnader og fullføringsgrad. Dersom det økonomiske utfallet er så usikkert at det regnskapsmessige resultatet ikke kan anslås pålitelig, skal prosjektet resultatføres uten fortjeneste.

Når vurderingen av et prosjekt viser at prosjektet vil gå med tap, skal det gjøres avsetning for hele det forventede tapet uavhengig av fullføringsgrad og regnskapsmetode. I vurderingen av mulige tap på prosjekter, må også motpartsrisiko vurderes. Er for eksempel kontraktsmotpartens finansiering på plass?

Små foretak kan anvende ”fullført kontraktsmetode”. Også her må det gjøres avsetninger for forventet tap på kontrakter.

Kundefordringer

Fordringer regnskapsføres til verdien av vederlaget på salgstidspunktet. Fordringer som helt eller delvis anses tapt, må nedskrives til virkelig verdi. Nedskrivningen skal være begrunnet i reelle forhold/forventninger.

Inntektsføring

Transaksjonsbasert inntekt kan normalt ikke anses opptjent før en salgstransaksjon er gjennomført. I praksis betyr dette at varer er levert eller tjenester ytet. Inntekt resultatføres når det er sannsynlig at fremtidige økonomiske fordeler forbundet med transaksjonen vil tilflyte selger, og når disse fordelene kan måles på en pålitelig måte. Driftsinntekt måles til virkelig verdi av vederlaget. Denne verdien vil normalt tilsvare det beløpet foretaket skal motta i kontanter eller kontantekvivalenter,

Om det på salgstidspunktet er klart at kjøper ikke kan gjøre opp for seg, er det ikke grunnlag for inntektsføring. Dersom kjøper etter salgstidspunktet ikke blir i stand til å betale, må det avsettes for tap på fordringer. Hvor utfallet av en transaksjon som gjelder tjenesteyting ikke kan estimeres på en pålitelig måte, skal inntektsføringen begrenses til resultatførte kostnader. Er det ikke sannsynlig at de påløpte utgiftene dekkes, skal inntekter ikke resultatføres. Tilsvarende må tidspunkt for inntektsføring vurderes hvor selger har tatt på seg servicekostnader mv. for den leverte varen for en periode (eks. bilforhandlere).

Tilleggsopplysninger og utfyllende noter

Noteopplysningene skal bidra til å øke regnskapets informasjonsverdi, slik at den samlede regnskapsinformasjonen fyller de kvalitative krav til relevans, pålitelighet og sammenlignbarhet. Det er plikt å gi de opplysninger i note som er nødvendige for å bedømme den regnskapspliktiges eller konsernets stilling og resultat som ikke fremgår av årsregnskapet for øvrig.

Vesentlighetsprinsippet setter en grense for hvor detaljerte opplysninger som skal gis. Vurderingen av vesentlighet er ikke nødvendigvis knyttet direkte til en vurdering av den enkelte balanseposts relative andel av totalbalansen.

Vesentlig usikkerhet knyttet til de enkelte regnskapsstørrelsene skal opplyses om i noter. I årsberetningen skal det i tilfelle gis en overordnet vurdering av den totale usikkerhet vedrørende foretakets regnskapsførte resultat og finansielle stilling. Dette kan for eksempel være aktuelt når vesentlig usikkerhet oppstår som følge av samlet virkning av flere regnskapsestimater.

Hvis årsregnskapet ikke gir et rettviseende bilde av den regnskapspliktiges og konsernets eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat, skal det gis tilleggsopplysninger i note.

Utfordringer knyttet til revisjon av verdier og estimater i balansen

I dagens økonomiske situasjon vil revisjon av estimater kreve særskilt revisjonsmessig oppmerksomhet på grunn av usikkerheten knyttet til mange av forutsetningene i estimatene. RS 540 "Revisjon av regnskapsestimater" fastsetter krav og gir veiledning om revisjon av regnskapsestimater, som blir definert som et anslag på verdien av en post i mangel av en presis måte å måle på. Eksempler er:

- Nedskrivning av varelager, kundefordringer og eiendommer til antatt virkelig verdi
- Optjent inntekt
- Utsatt skatt
- Tap knyttet til tilvirkningskontrakter under utførelse
- Avsetninger til å møte garanti- og/eller returforpliktelser
- Avsetninger knyttet til vedtatte nedbemanninger

Ledelsen er ansvarlig for utarbeidelse av regnskapsestimater. Disse estimatene utarbeides under usikkerhet om resultater av hendelser som har inntruffet eller trolig vil inntreffe og krever bruk av skjønn. I dagens økonomiske situasjon vil denne risikoen være ytterligere forsterket og må trolig måtte vurderes som en særskilt risiko (jf. RS 315 pkt. 108 – 114).

Når revisjonsklienten har måttet nedskrive den regnskapsførte verdien på grunn av at den var høyere enn markedsverdi/bruksverdi, må revisor på selvstendig grunnlag ta stilling til den nye estimerte verdien (**virkelig verdi**) i balansen. Vedlegget i RS 545 "Revisjon av målinger av og opplysninger om virkelig verdi" diskuterer målinger av og opplysninger om virkelig verdi under ulike rammeverk for økonomisk rapportering. Følgende forhold er spesielt viktige for de som utarbeider regnskap og revisorer ved vurdering av virkelig verdiestimater:

- Målingens formål, siden regnskapsestimater på virkelig verdi uttrykkes i form av verdien av en aktuell transaksjon eller regnskapspost basert på forhold som rår på målingsdatoen.
- Behovet for å bruke vurderinger som er gjort av andre, slik som eksperter ansatt hos eller innleid av selskapet eller revisor, knyttet til viktige forutsetninger. ,
- Tilgjengeligheten av (eller mangelen på) informasjon eller bevis og påliteligheten av informasjonen eller beviset.
- Omfanget av eiendeler og gjeld der virkelig verdi må måles.
- Uvalget av akseptable verddivurderingsmetoder og modeller, og hvor avanserte disse metodene og modellene er.
- Behovet for hensiktsmessige tilleggsopplysninger i regnskapet om målemetodene og om usikkerhet, spesielt når de relevante markedene er illikvide.

En av de største utfordringene i dagens marked er å innhente pålitelig informasjon knyttet til måling av virkelig verdi. Om markedsmekanismer ikke fungerer, vil man ikke lenger ha tilgang til objektive og oppdaterte markedspriser. Estimater på virkelig verdi må utarbeides med basis i annen type informasjon eller teknikker. Ofte brukes verddivurderingsmodeller der forutsetningene er basert på selskapsledelsens egne subjektive vurderinger – ikke objektiv informasjon. Dermed øker graden av usikkerhet i estimatene og følgelig også risikoen for vesentlige feil i regnskapet. Det som de siste årene har vært gjenstand for en "ren rutinemessig verddivurdering" fra revisors side, blir nå en kilde til særskilt risiko.

Det er et faktum at det i slike situasjoner er en begrensning knyttet til hvilken informasjon ledelsen i selskapet sitter på eller kan innhente, og dermed er i stand til å gi revisor som revisjonsbevis. Uansett, om informasjonen er observerbar/objektiv eller ikke, må regnskapsprodusentene ha bevis som kan underbygge deres vurderinger, og revisor må innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis til å kunne trekke betryggende konklusjoner som grunnlag for revisjonsberetningen. Revisor må i dagens situasjon, likevel måtte erkjenne at revisjonsbevisene kan være av en annen type/være forskjellige fra hva som tidligere har vært tilgjengelig.

Krav og veiledning i revisjonsstandardene spesielt knyttet mot vurdering av virkelig verdiestimer

RS 545 "Revisjon av målinger av og opplysninger om virkelig verdi" er hovedstandarder knyttet mot revisors oppgaver og plikter ved revisjon av virkelig verdi. Standarden tar spesielt opp revisjonsmessige vurderinger vedrørende måling, presentasjon og opplysninger om vesentlige eiendeler, forpliktelser og spesifikke komponenter av egenkapital som er presentert til virkelig verdi i regnskapet, eller hvor det er gitt opplysninger om virkelig verdi.

Slike poster kan komme fra både førstegangsregistreringen av en transaksjon eller fra etterfølgende endringer i verdien. Dette kan også gjelde finansielle instrumenter eller andre eiendeler som regnskapsføres etter historisk kostprinsippet, men som er blitt, eller må bli, nedskrevet som følge av at virkelig verdi er blitt lavere enn balanseført verdi.

RS 545 omhandler krav til revisor for at revisor skal oppnå tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for at virkelig verdimålinger og tilleggsopplysninger er i overensstemmelse med det gjeldende finansielle rammeverket. I tillegg knytter standarden krav i andre revisjonsstandarder til revisors vurderinger av virkelig verdi. Spesielt gjelder dette kravene i følgende standarder:

- RS 315 Forståelse av foretaket og dets omgivelser og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon
- RS 330 Revisjonshandlinger for å håndtere anslått risiko
- RS 620 Bruk av en eksperts arbeid
- RS 580 Uttalelser fra ledelsen
- RS 260 Kommunikasjon om revisjonsmessige forhold med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll

Sentrale krav og veiledning i disse standardene knyttet til dagens økonomiske situasjon omtales i det følgende:

Forståelse av foretaket og dets omgivelser

For alle revisjonsoppdrag må revisor opparbeide seg en forståelse av foretaket og dets omgivelser, herunder foretakets interne kontroll. Denne må være tilstrekkelig til å identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon i årsregnskapet, enten de skyldes misligheter eller feil, og tilstrekkelig til å utforme og utføre videre revisjonshandlinger (RS 315 pkt. 2). Dette omfatter også en forståelse av foretakets mål og strategier og de tilhørende forretningsrisikoene som vil kunne medføre vesentlige feil i regnskapet, så vel som en

forståelse av foretakets egne rutiner for å selv identifisere forretningsrisikoer som kan påvirke regnskapet og selskapets tiltak for å redusere disse risikoene og effekten av tiltakene.

Forståelse av foretaket omfatter også forståelse av foretakets rutiner og prosesser for å gjennomføre vurderinger av nedskrivingsbehov av balanseposter og eventuelle målinger av virkelig verdi/nedskrevet verdi i regnskapet. RS 545 pkt. 4 viser til at det er foretakets ledelses ansvar å etablere slike rutiner og prosesser.

Om selskapet har finansielle investeringer, er det på grunn av kompleksiteten i mange finansielle instrumenter viktig at både selskapet og revisor forstår instrumentene foretaket har investert i, eller som de på annen måte er eksponert i forhold til, og risikoene knyttet til disse (RS 315 pkt. 25). Revisor kan skaffe seg slik forståelse ved for eksempel å sette seg inn i selskapets investeringsprosesser/-strategi knyttet til de aktuelle instrumentene, og informasjonen selskapet innhentet i forbindelse med investeringsbeslutningen.

I noen tilfeller vil slike rutiner og prosesser være enkle og pålitelige. For eksempel kan det være mulig for ledelsen å referere til offentlige børslister eller lignende, for å fastsette virkelig verdi av verdipapirer foretaket eier. I andre tilfeller kan målingen av virkelig verdi være mer kompleks og inneholde forutsetninger som har vesentlig betydning for utfallet av vurderingen. Revisors forståelse av rutinene og prosessene for verdimåling, inkludert deres kompleksitet, hjelper revisor å identifisere og anslå risikoene for vesentlig feil for å kunne fastsette type, tidspunkt og omfang av videre revisjonshandlinger. RS 545 pkt. 12 gir ytterligere vurderingspunkter i prosessen med å skaffe forståelse av foretakets prosess for å bestemme målinger av og opplysninger om virkelig verdi.

Det kan være hensiktsmessig for revisors forståelse av foretaket og dets omgivelser etter RS 315, å rette forespørsler til ledelsen om hvorvidt det på bransjenivå eller på foretaksnivå har vært diskusjoner med tilsyns- eller regulatoriske myndigheter knyttet til praksis for verddivurdering. I tillegg om ledelsen selv har gjennomgått og vurdert sine prosesser i henhold til de signal eller retningslinjer som eventuelt er gitt.

Utforming og utførelse av revisjonshandlinger for å håndtere anslått risiko

Typen, tidspunkt og omfang av revisjonshandlinger vil avhenge av "følsomheten/eksponeringen" for feil i regnskapet knyttet til måling av virkelig verdi. Revisor må bruke forståelsen av foretaket, som omtalt ovenfor til å utforme og utføre revisjonshandlinger for å håndtere den anslåtte risikoen for vesentlige feil. Faktorer som kan påvirke revisors risikovurdering knyttet til målinger av virkelig verdi på for eksempel finansielle investeringer og fast eiendom, inkluderer:

- Hvorvidt foretaket evner å gjennomføre verddivurderinger av investeringen i ettertid, herunder også en vurdering av om det er en hensiktsmessig arbeidsdeling mellom de som er ansvarlige for investeringen og de som er involvert i målingen av virkelig verdi på investeringen.
- Erfaring med ledelsens tidligere utførte verddivurderinger.

Påliteligheten av revisjonsbevis påvirkes av dets kilde og type. For eksempel kan ledelsen bruke en ekstern eksperts prisvurdering for å underbygge sin verddivurdering. Dersom denne prisvurderingen er utarbeidet av samme takstmann som opprinnelig verdsatte eiendommen på et salgstidspunkt kort tid tilbake, kan beviset anses å være mindre objektivt enn om

prisvurderingen er utarbeidet av en annen takstmann. Det kan i slike situasjoner være behov for å innhente prisvurderinger fra andre eksterne eksperter (se RS 545 pkt. 33 – 36).

I tilfeller der revisor benytter verddivurderinger utført av andre som revisjonsbevis, må revisor forstå hvordan disse har kommet frem til sine verdier. Er for eksempel verdien basert på salg av tilsvarende eiendeler, er verdien basert på en neddiskontert kontantstrømsmodell eller på en kombinasjon av ulike modeller? I tillegg må revisor innhente opplysninger om hvem som har gitt informasjonen/forutsetningene som er lagt til grunn i beregningene? Er det for eksempel revisjonsklientens ledelse som har gitt informasjonen, kan det antas at verddivurderingen er mindre objektiv enn om eksperten hadde fremskaffet informasjonen fra uavhengige kilder.

Endringene vi nå ser i markedene både for finansielle investeringer og fast eiendom, kan medføre at revisor må endre sin tilnærming/sine metoder for verddivurdering. RS 545 pkt 28 bruker som eksempel at etablering av et aktivt marked for en spesiell klasse eiendeler kan medføre at bruken av neddiskonterte kontantstrømmer for å estimere virkelig verdi ikke lenger er hensiktsmessig. Dagens økonomiske situasjon er et eksempel som går i motsatt retning, der markedene i mange tilfeller kan sies å ha blitt uvirksomme.

Selv i de tilfellene der en fortsatt kan bruke konsistente modeller ved verddivurderingen, er det et behov for at revisor vurderer om de benyttede forutsetningene fortsatt er hensiktsmessige/fornuftige. Det kan også tenkes at de benyttede modellene forutsetter at det finnes tilgjengelig markedsinformasjon for noen parametre, og at de derfor ikke gir rimelige verddivurderinger i tider når den økonomiske situasjonen er som nå. Følgelig krever altså graden av konsistens av tilnærmingen til verddivurderingen og hensiktsmessigheten i eventuelle endringer i tilnærmingen eller benyttede forutsetninger, revisjonsmessig oppmerksomhet.

RS 500 "Revisjonsbevis", fastsetter krav og gir veiledning om hva som er revisjonsbevis ved revisjon av regnskaper, omfanget av og kvaliteten på revisjonsbevis som skal innhentes, og hvilke revisjonshandlinger revisorer bruker for å innhente revisjonsbevis. Med mindre revisjonsklientens ledelse er i stand til å underbygge og dokumentere sine verddivurderinger, vil det være vanskelig for revisor å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Dagens situasjon med sviktende markeder og vanskeligheter med å vurdere forutsetninger tatt om fremtiden, som igjen medfører at usikkerhetsintervallet for måling av verdier blir større. Det kan derfor være nødvendig for revisor å se etter andre kilder for revisjonsbevis enn revisor tidligere har benyttet for å kunne akkumulere tilstrekkelig med revisjonsbevis.

For eksempel kan revisor bruke en egen modell eller ekspert for å etterprøve resultatet fra verddivurderingen utført av revisjonsklienten. Sammenligning med andre selskaper med tilsvarende eiendeler eller finansielle instrumenter, kan også være en kilde til revisjonsbevis.

Bruk av en eksperts arbeid

Ved revisjon av virkelig verdi og andre typer estimat, kan det være behov for å benytte en eller flere eksperter. Med dagens økonomiske situasjon og konsekvensene den har for verddivurderinger, er det viktig at revisor i god tid før årsoppgjøret vurderer om det er behov for å benytte eksperthjelp. Dette følger av RS 545 pkt. 29 – 30. Planlegger revisor å bruke en ekspert, skal kravene og veiledningen i RS 620 "Bruk av en eksperts arbeid" følges.

RS 620 fastsetter krav og gir veiledning om bruk av en eksperts arbeid som revisjonsbevis, uavhengig av om eksperten er engasjert av revisjonsklienten eller direkte av revisor. Når

revisor benytter arbeid utført av en ekspert, må det innhentes tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for at arbeidet er tilfredsstillende for revisjonens formål, jf RS 620 pkt. 2. Det fremgår videre at når ekspert blir brukt, må revisor oppnå en forståelse av de benyttede forutsetningene og metodene. Dette for på eget grunnlag å kunne vurdere om disse er hensiktsmessige og rimelige basert på revisors kunnskaper om bransjen og resultat av andre revisjonshandlinger. I denne vurderingen vil revisor finne krav og veiledning i RS 545 pkt 29 – 30 og pkt. 37 – 49.

Uttalelser fra ledelsen

RS 545 pkt. 63 krever at revisor må innhente skriftlige vurderinger fra ledelsen vedrørende rimeligheten av viktige forutsetninger, herunder hvorvidt de på en hensiktsmessig måte avspeiler ledelsens hensikt og evne til å gjennomføre spesifikke handlingsplaner på vegne av foretaket der det er relevant for målinger av eller opplysninger om virkelig verdi. Standardens pkt. 64 gir eksempler på andre forhold som revisor i gitte tilfeller bør innhente uttalelser om, for eksempel målemetoden og hendelser etter balansedagen.

På grunn av at slike uttalelser ikke er fra en uavhengig kilde, vil revisor måtte legge til grunn en lav pålitelighet ved bruk av uttalelsen som revisjonsbevis. Det følger videre av RS 580 pkt. 6 at når uttalelsene gjelder forhold som er vesentlige for regnskapet, må revisor søke å underbygge uttalelsene, vurdere rimeligheten av disse og vurdere kompetansen til de som avgir uttalelsene.

Kommunikasjon med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll.

RS 260 "Kommunikasjon om revisjonsmessige forhold med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll" pkt. 2, krever at revisor skal kommunisere forhold av interesse for styring og kontroll som fremkommer ved revisjon av regnskaper med dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll. I aksjeselskaper i Norge vil dette normalt være styret og revisors nummererte brev bør dermed stiles til revisjonsklientens styre.

RS 545 påpeker at det på grunn av usikkerhet knyttet til måling av virkelig verdi, vil den potensielle effekten på regnskapet av enhver særskilt risiko som følge av måling av virkelig verdi kunne være av interesse for styring og kontroll. For eksempel vil det kunne være nødvendig å kommunisere usikkerhet knyttet til forutsetninger som ligger til grunn for måling av virkelig verdi. Det er styret som har ansvar for regnskapet og dermed også for alle vurderingene knyttet til postene i regnskapet. Det bør vurderes å be klientens ledelse om å legge frem slike vurderinger som egen sak for styret dersom vurderingsposten er vesentlig. Dette bør alltid gjennomføres i tilfeller hvor det er uenighet mellom revisjonsklientens ledelse og revisor om vesentlige vurderingsposter.

Tilleggsopplysninger om virkelig verdi

Revisor må ta stilling til om det er gitt tilstrekkelige tilleggsopplysninger etter kravene i det valgte rammeverket for finansiell rapportering. I dagens økonomiske situasjon med stor usikkerhet kan det antas at tilleggsopplysninger blir tillagt større betydning enn tidligere. I enkelte tilfeller kan også mulige feil i tilleggsopplysningene måtte anses som en særskilt risiko.

Misligheter

RS 240 "Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper", krever at revisor vurderer risikoen for vesentlige feil i regnskapet som skyldes misligheter. I tider med ustabilitet i markedene, kan det oppstå uventede tap som følge av at

foretaket ikke har beskyttet seg mot effektene av ekstreme variasjoner i råvare- eller salgspriser, verditap på eiendeler, feilslåtte investerings-/tradringsaktiviteter eller av andre årsaker. I tillegg vil de økonomiske vanskelighetene skape press på ledelsen som er ansvarlig for soliditeten og resultatene i foretaket.

Slike omstendigheter kan skape eller øke incentiver til å begå misligheter knyttet til den finansielle rapporteringen. Dette kan for eksempel ha til hensikt å beskytte personlige bonuser, dekke over feilaktige beslutninger fra ledelsen, unngå å bryte lånebetingelser eller for å unngå å rapportere katastrofale tap.

Misligheter knyttet til finansiell rapportering involverer ofte overstyring av kontroller fra ledelsens side, for eksempel at forutsetninger i estimater ikke blir oppdatert i henhold til den endrede markedssituasjonen. Interne kontroller som tidligere har vært vurdert som effektive og som revisor har bygget på, kan nå vise seg ikke å være det. Om revisor har valgt å benytte seg av muligheten for rotasjon ved å utsette testingen til neste år av kontroller som han bygger på, bør revisor vurdere risikoen for overstyring og om testing likevel bør utføres.

I dagens økonomiske situasjon må revisor gjøre en vurdering av om omstendighetene øker mislighetsrisikoen, og vurdere konsekvensene dette eventuelt vil ha for den videre revisjonen.

Fortsatt drift

Revisor må vurdere ledelsens konklusjon vedrørende fortsatt drift forutsetningen ved avleggelse av regnskapet. Foretakene står nå overfor økonomiske nedgangstider og det kan dermed være en økt risiko for at foretaket ikke kan fortsette som going concern. Faktorer i vurderingen inkluderer:

- Effekten på eiendelene av betydelige justeringer som følge av nedskrivning til virkelig verdi, eller andre typer nødvendige avsetninger (for eksempel effekten dette vil ha på lånebetingelser)
- Finansieringsmulighetene og hvorvidt disse fortsatt vil være tilgjengelige i den gjeldende markedssituasjonen.
- Endringer i finansieringskostnadene
- Effekten de endrede markedsforholdene har for muligheten til å realisere eiendeler.
- Sviktende markeder for bransjen foretaket opererer i
- Salg av eiendeler med betydelige tap, kan redusere egenkapitalen vesentlig

I RS 570 pkt. 3 finnes følgende formulering vedrørende fortsatt drift forutsetningen: ”Årsregnskapet skal utarbeides under forutsetningen om fortsatt drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avvirket”. I dagens økonomiske situasjon vil dette kunne være en vanskelig vurdering, og det vil kunne være nødvendig å kommunisere til brukerne av regnskapet den usikkerhet som er knyttet til en slik vurdering enten i noter til regnskapet eller i årsberetningen.

Revisors plikter og rolle ved usikkerhet om fortsatt drift og ved gjeldsforhandling/konkurs

Styrets brudd på handleplikten etter aksjeloven i de tilfeller selskapet ikke har forsvarlig egenkapital medfører plikt for å revisor til å skrive nummerert brev. Har revisor gjennom

nummerert brev påpekt styrets handleplikt, og styret ikke ivaretar handleplikten, kan dette gi grunnlag for vurdering av fratreden.

Økonomiske problemer hos foretaket, og dermed usikkerhet knyttet til revisors honorar, gir imidlertid i seg selv ikke revisor grunnlag for å fratre. I slike tilfeller har revisor etter revisorloven og god revisjonsskikk tvert i mot en utvidet aktsomhetsplikt. Det kan i slike situasjoner være nødvendig å utføre ytterligere revisjonshandlinger eller å oppdatere tidligere innhentet informasjon, jf RS 570 pkt. 26. Det vil være i strid med revisorloven og god revisjonsskikk dersom revisor fratrer på grunn av usikkerhet om fortsatt drift. Revisor har heller ikke anledning til å holde tilbake arbeid, eksempelvis revisjonsberetning eller andre lovpålagte attestasjoner, i de tilfeller foretaket ikke evner å betale revisors honorar som følge av finansielle vanskeligheter.

I de tilfeller foretaket blir underlagt gjeldsforhandling eller konkursbehandling, har revisor etter konkursloven §§ 18a og 100 bistandsplikt overfor gjeldsnemnda/bostyret. Revisor plikter å utlevere regnskaper og regnskapsmateriale vedrørende skyldneren. Dette gjelder selv om honorar for utført arbeid ikke er betalt. Revisor plikter også vederlagsfritt, og uhindret av taushetsplikten, å bistå gjeldsnemnda/bostyret med opplysninger om skyldnerens regnskaps- og forretningsførsel. Revisor er imidlertid ikke forpliktet til å gi opplysninger eller dokumentasjon relatert til eget revisjonsarbeid, eksempelvis arbeidspapirene.

Forutsetningen om fortsatt drift

Årsregnskapet skal utarbeides under forutsetning om fortsatt drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet, regnskapsloven § 4-5. Forutsetningen om fortsatt drift skal omhandles i årsberetningen, regnskapsloven §§ 3-3 og 3-3a, og vil dekke tre prinsipielt ulike situasjoner; utvilsom fortsatt drift, usikker fortsatt drift og avvikling. Omtalen i årsberetningen må ses i sammenheng med aksjelovens krav til forsvarlig egenkapital i § 3-4.

Dersom det er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet, skal eiendeler og gjeld vurderes til virkelig verdi ved avvikling. Svekket driftsresultat eller finansiell stilling etter balansedagen kan indikere at det er nødvendig å vurdere om fortsatt drift er forsvarlig.

Bestemmelsen om fortsatt drift krever at forutsetningen skal være sannsynlig innenfor den tidshorisont som legges til grunn. Vurderingshorisonten vil normalt være frem til neste balansedag, jf NRS 16 pkt 2.8. Sannsynlighetsvurderingen er i forarbeidene til regnskapsloven knyttet til at det "ikke er sannsynlig at virksomheten blir avviklet", mens det i IAS 1 legges til grunn at regnskapet skal utarbeides under forutsetning om fortsatt drift med mindre ledelsen har til hensikt å avvikle virksomheten, eller at ledelsen ikke har noe realistisk alternativ til avvikling. I NRS 16 uttales det at det "må kreves den samme grad av sikkerhet for at avvikling blir utfallet som etter internasjonale standarder, før dette legges til grunn for regnskapet". Det vises også til NRS 16 pkt 2.6 om foretakets utsikter.